

Hembygden

i Medelpad & Ångermanland

NR. 2 2012

tema: *Hus och byggnadsvård*

INNEHÅLL

LEDAREN	2	TANKAR OM HEMBYGDSRÖRELSEN	14
OM RESTAURERINGEN AV ERSLARSGÅRDEN	3	HEMBYGDSDAGEN 2012	15
FRÅN HERRSKAPENS SOMMARVILLOR TILL FOLKHEMMETS SOMMARSTUGOR	6	DEN GAMLA BILDEN	16
BRÄDTAKSLÄGGNING PÅ GUDMUNDRÅ HEMBYGDSGÅRD	9	HEMBYGDSRÖRELSEN I MEDELPAD OCH ÅNGERMANLAND (FORTS. FRÅN FÖREGÅENDE NR)	17
HUSEN BERÄTTAR I VÄSTERNORRLAND	10	NORA HEMBYGDSFÖRENING	19
MEDELPADS HEMBYGDSFÖRBUNDS ÅRSMÖTE	10	ÅRSSTÄMMA PÅ ÖSTERÅSEN	20
FRÅN FREDSGATAN TILL SALLYHILL	11	VAR HÖLL DE FORTIDA LÄNSBORNA HUS OCH I VILKA HUS?	21
		ÖSTANBÄCKEN	22

Ledaren

En eftermiddag för några veckor sedan hamnade jag på en träff på Kulturmagasinet i Sundsvall kring bostadsområdet Sallyhill. Programsalen var fylld av människor i sextio-sjuttioårsåldern, som alla hade en sak gemensamt, de hade vuxit upp under femtiotalet i Sallyhill.

Området var nybyggt under den perioden och barnfamiljerna som flyttade in kom ofta från enkla bostäder. Sallyhill blev ett stort kliv uppåt i boendestandarden med ljusa, moderna bostäder med rinnande vatten, toaletter inomhus och välutrustade kök. Gator, gårdar och grönområden befolkades av barn och historierna den eftermiddagen handlade om vilda lekar, strider med ligor från andra håll och snåla handlare som underbetalade springschasar.

Som en röd tråd löpte förtjusningen över, att få dela minnen om sin barndoms hembygd med andra, som också bott där och som hade liknande minnen.

Det här numret handlar om byggnadskultur och vikten av att också ta till vara på de historier husen kan berätta. Dessa historier finns även kring husen i ett barnrikeområde från femtiotalet och även de husen förtjänar att tas till vara och bevaras, som ett uttryck för sin tid.

Vi inom hembygdsrörelsen upphör ofta att ta vara på historien som är yngre än förra sekelskiftet. I fokus för vårt intresse för byggnadsvård står den röda stugan på landsbygden med stall, ladugård och härbren, samma byggnader som finns på våra hembygdsgårdar. I dag ökar intresset även för städernas och tätorternas bebyggelsehistoria och fler och fler hembygdsföreningar bildas med dem som grund.

Människors hembygd kan se mycket olika ut under livet. Vi kan ha en hembygd som barn, en annan som unga och en tredje som vuxna. Alla bär vi med oss genom livet och vad som händer med våra hembygder angår oss också sen vi lämnat dem för nya.

Nästa nummer av HembYgden handlar om litteratur. Som vanligt är ni alla välkomna att bidra till tidningen.

Göte Nordmar
ordförande
Ångermanlands
hembygdsförbund

Margareta Johansson
ordförande
Medelpads
hembygdsförbund

Ångermanlands hembygdsförbunds jubileums- och minnesfond

Jubileums- och minnesfonden syftar till att belöna personer eller grupper som gjort berömvärda insatser för hembygdsrörelsen och dess grundtanke.

Gåvor till fonden kan med fördel skänkas av enskilda eller föreningar för att t.ex. gratulera någon på födelsedagen, fira ett jubileum eller hedra minnet av en bortgångnen.

Bankgiro: 687-6163
Vv. ange avsändare samt namn och adress på den som skall hedras. Denne får ett gratulations- eller minneskort från förbundet.

Hembygden

i Medelpad & Ångermanland

Redaktör och ansvarig utgivare:
Anders Sällvin
Tel 070-66 21 500 / 060-421 08
anders.sallvin@hotmail.com

Hembygden i Medelpad & Ångermanland
utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund i 4 nummer årligen. Distribueras gratis i 10 ex. till samtliga hembygdsföreningar anslutna till förbundet.
Prenumeration 100,-/år, insättes på BG 5491-5806. Ange "Prenumeration Hembygden" samt ditt namn och din adress.
Lösnummer 30,- kan beställas av
Anders Sällvin: 070-66 21 500 / 060-421 08

Redaktionskommitté
Ann Renström
ann.renstrom@telia.com
Tel. 0612-214 16
Sunnanåker 301, 873 92 Bollstabruk

Margareta Johansson
margareta.vaxtfoto.se
Tel. 060-931 11
Östlönning 120, 860 40 Inal

Laila Söderström
laila.soderstrom@telia.com
Tel. 0613-331 15
Skallsta 504, 872 98 Noraström

Anders Sällvin
anders.sallvin@hotmail.com
Tel. 060-421 08
Åstön 765, 860 35 Söråker

ISSN 1100-0554

Form & tryck: Accidens, Sundsvall.

Besök våra hemsidor
www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Kommande nummer
Manusstopp nr 3, 2012: 3 september
Tema nr 3, 2012: Litteratur
Tema nr 4, 2012: Blandat

Omslagsbild: Carl Hamnström 1885.
Foto: Länsmuseet Murberget.

Om restaureringen av Erslarsgården från Valbo på Gudmundrå hembygdsgård

Gudmundrå hembygdsgård våren 2012. Den nya Erslarsgården under uppförande. Omfattningar kring dörrar och fönster saknas ännu. Restaurering under ledning av lärare i byggnadsvård Jan Eriksson och Stefan Günther.

– Det är berättelsen som gör oss större än vi är, konstaterar det ångermanländska trollet Skord i början av Kerstin Ekmans roman *Rövarna i Skuleskogen*. Kanske gäller detta inte bara troll och människor, utan även de byggnader som finns på våra hembygdsgårdar? Viljan att värna, vårda och visa svensk byggnadstradition har sedan 1900-talets början varit stark. Sverige har idag flest friluftsmuseer i världen per capita. Vid sidan av 27 större museer finns omkring 1400 hembygdsgårdar, som bedriver någon form av museal verksamhet. Denna artikel handlar om det senaste nytillskottet till en av Västernorrlands 48 hembygdsgårdar, om *Erslarsgården* från Valbo, på Gudmundrå hembygdsgård. I berättelsen om hur och varför den har återuppförts uppstår frågor av mer allmän karaktär kring viljan att värna och om hur vi bäst vårdar vårt byggda kulturarv till kommande generationer.

Varför flytta en byggnad?

Hotet mot allmogens bygdekultur resulterade 1916 i grundandet av *Samfundet för hembygdsvård* – idag *Sveriges hembygdsförbund*. Det svenska samhällets snabba industrialisering och viljan till modernisering medförde ofta att det enda sättet att rädda en byggnad var att flytta den. Viljan att bevara en byggnad botten ofta i en individ eller grupp av människor som ser dess unika värden. Bakom varje hembygdsgård finns eldsjälarna och åtskilliga frivilliga arbetstimmar som bidragit till att kulturarvet har kunnat räddas. Länge hävdade kulturmiljövårdens representanter att en byggnad måste bevaras på sin ursprungliga plats.

I samband med att friluftsmuseet har fått sin historia – genom studier som *Friluftsmuseerna. En skandinavisk idé erövrar världen* av Sten Rentzhog (2007) – har pendeln svängt. Insikten om hembygdsgårdarnas värde resulterade 2010 i Kulturdepartementets projekt *Hus med historia* – den första statliga satsningen på hembygdsgårdarnas byggnadsbestånd.

Lars Sjöberg och Träakademien

Erslarsgårdens öde är för alltid förknippat med konsthistorikern Lars Sjöberg, författare till ett tjugotal titlar om svensk möbel- och byggnadskultur. I samband med lanseringen av möbelserien *Svenskt 1700-tal* på IKEA (1993) kom Sjöberg att anlitas som rådgivare och lärare vid utbildningen *Träkultur i Ådalen* (1995), som senare bytt namn till *Centrum Träkultur* (2001), *Träakademien* (2004) och *Möbel- och byggnadshantverksprogrammet* vid Mittuniversitetet (2011). År 2005 uppmärksammade han den rivningshotade Erslarsgårdens välbevarade interiör från tidigt 1800-tal. Byggnaden revs i maj 2007 och köptes av Träakademien, som uppförde och reparerade timmerstommen under hösten 2007 vid den s.k. *Återvinningen* i Frånö. Under 2008/2009 flyttades den till Gudmundrå hembygdsgård. Taklagsfest firades i juni 2009. Det var i detta skede som jag kopplades in i restaureringsarbetet, som programansvarig för den nya universitetsutbildningen. Jag är arkitekturhistoriker och restaureringsarkitekt och under hösten 2009 påbörjades arbetet med att återställa byggnadens interiör tillsammans med skolans studenter, lärare, hantverkare och konservatorer från Murbergets länsmuseum.

Byggnadens historia

Erslarsgårdens byggnadshistoria kan rekonstrueras genom att jämföra ägarlängden med spår i byggnaden, kartor och fotografier. Fastighetsbeteckningen var Åsbyggeby nr 1, Valbo socken i Gästrikland.

Den nuvarande byggnaden uppfördes kring 1700-talets mitt med parstuguplan. Märken efter takstolar i bottenvåningen visar att byggnaden då var en envåningsbyggnad. 1752 gifte sig nämndemannen Per Eriksson (1724–88) med länsmannens dotter Brita Öberg (1727–1802). Deras ställning talar för att de bör ha skaffat sig en ståndsmässig bostad. Den största förändringen genomfördes när övervåningen byggdes till och avslutades 1812. Den är daterad genom anteckningar på baksidan av en tapet i övre salen. Det var Per Ersson (1778–1849) och Anna Andersdotter

(1777–1833), gifta omkring 1805, som satte sin prägel på gården och nyinredde såväl den undre som den nybyggda övre salen. Salarna fick bröstningspaneler och snickerier i preussiskt blått. Nere spändes väggarna med linneväv målad i rosa limfärg med en kurbitsbård på svart botten. Övre salen fick en tapet tryckt på lumpapp med rödvita domherrar på duvblå botten. Dagligstugan fick engelskt röda snickerier och väggarna kläddes med schablonmålad linneväv.

Under nämndeman Eric Persson (1806–81) och Brita Persdotter (1808–85), gifta 1834, byggdes mangårdsbyggnaden till i vinkel och vid laga skifte 1857 ingick den i ett gårdskomplex av nordsvensk typ. Makarna tapetserade övre kammaren med en ännu bevarade tapet och installerade husets enda kakelugn i den nedre kammaren. De sista tydliga tidslagren tillkom under Per Ersson (1835–1915) och Stina Larsdotter (1843–1925), som gav gården dess namn, Erslars. De gifte sig 1873 och förstörde några av byggnadens fönster, i nedre salen och köket, när tillbyggnaden revs och samtliga rum tapetserades. Fem lager tapeter tillkom fram till 1925 i köket. Stina bodde kvar fram till 1925, och huset användes därefter som magasin. Anders Persson (1879–1966) och Maria Nilsson (1885–1955) bosatte sig i en annan byggnad och dottern Ingrid Persson (1921–2004) gifte sig aldrig. Under 1900-talets sista decennier läckte taket och byggnaden fick omfattande fukt- och rötskador. Efter Ingrids död 2004 bestämde man att riva huset. Här träder Träakademien in för att rädda gården efter att den stått obebyggd i 80 år.

Restaurering som undervisningsform

Varje tid har haft sin syn på hur man skall bevara gamla byggnader. Under 1960- och 1970-talen var det vanligt att man använde moderna material och att man ersatte ursprungliga delar med dåliga kopior. Utöver att byggnaderna förvanskades fick det ödesdigra konsekvenser när bl.a. plastfärg och cementputs förstörde oräkneliga fasader. Myndigheterna

Tapet till övre salen, rekonstruktion. Originaltapeten till den övre salen finns bara kvar till ca 1/4 av salens väggar pga. svåra fuktskador. Till resten av salen rekonstrueras tapeten på lumpapp med limfärgstryck i tre kulörer på duvblå botten.

Erslarsgården från Valbo i Gästrikland, nedre salen. Alla inredningens ursprungliga delar är bevarade. Ovanför en bröstningspanel målad i preussiskt blå linoljefärg sitter spänd linneväv målad med gammelrosa limfärg. Restaureringen är utförd av Träakademiens studenter.

benämnde värden av gamla byggnader *sanering* med många rivningar och hårdhänta ombyggnader som följd. Med början från *Byggnadsvårdsåret* 1975 har en alltmer nyanserad syn på det byggda kulturarvet vuxit fram. Detta har gjort att de mest värdefulla historiska byggnaderna har fått ett mycket gott skydd mot felaktiga förändringar. När Sverige skrev under *Granadakonventionen* år 1985 åtog man sig att bygga upp samma typ av utbildningar som man gjort för antikvarier och konservatorer även för hantverkare och arkitekter. Det är först när samtliga yrkesgrupper som vårdar gamla byggnader utbildas i förhållningssätt och gamla byggnadstekniker som kulturarvet blir möjligt att bevara på ett korrekt sätt. Hösten 2009 startade en treårig byggnadsvårdsutbildning vid Träakademien och den är nu en av två svenska universitetsutbildningar som utbildar hantverkare i ett antikvariskt synsätt. Under det första året arbetar studenterna med restaureringen av Erslarsgården och då lär de sig såväl att bevara på rätt sätt med kulturmiljövårdens värderingar som att använda gamla hantverksmetoder. Men hur ser dessa värderingar ut?

Bevara originalet – men hur?

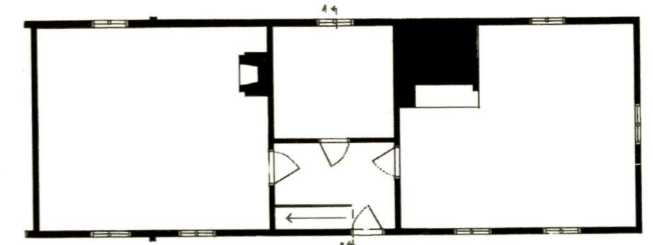
När man bevarar historiska byggnader finns det idag en rad internationella dokument till hjälp och att följa. Det viktigaste är det s.k. *Venedigdokumentet* från 1964, när man vid en internationell konferens beslöt att det var "väsentligt att de principer som tillämpas vid bevarande och restaurering av historiska minnesmärken bestäms på förhand och formuleras på inter-

nationell nivå". Det är endast tre sidor långt och det ligger till grund för vår utbildning och den svenska kulturmiljövårdens arbete i dess helhet. Det har även styrkt restaureringen av Erslarsgården. *Venedigdokumentet* säger att bevarande av historiska minnesmärken framförallt kräver "ett kontinuerligt underhåll" och "underlättas om de kan användas till något allmännyttigt ändamål (...) inom vissa bestämda gränser. Endast på villkor att byggnadens arkitektoniska och konstnärliga gestaltning bibehålls oförändrad bör man planera eller tillåta åtgärder för att anpassa byggnaden till nya eller ändrade funktioner." Man säger även att "inga nybyggnader, rivningar eller ändringar som innebär förändring av volymförhållanden och färgsammanhang får tillåtas". Det har varit okomplicerat att följa dessa punkter, eftersom byggnaden skall fungera som museum.

När det kommer till hur en restaurering – vanligen ett underhåll projekterat av en restaureringsarkitekt – skall genomföras säger dokumentet att "dess syfte är att bevara och uttolka ett minnesmärkes formmässiga och historiska värden. Den grundas på respekt för äldre material och autentisk dokumentation. Där antaganden tar vid skall restaureringen avbrytas." För att få lite mer handgriplig hjälp om hur man skall gå till väga finns det här detaljerade dokument som ger god handledning. Ett av de mest användbara är ICOMOS *Riktlinjer för bevarande av historiska byggnadsverk i trä* från 1999. Det säger att underhåll skall föregås av besiktning, förundersökning och dokumentation. När man väljer åtgärder skall de föreslagna ingreppen och åtgärderna "a) bygga på att traditionella material och

Erslarsgården från Valbo i Gästrikland, omkring 1910. Till vänster Anders Persson med sin far Per Ersson. Lockkläkten i fasadens högra del har ett annat utseende, vilket är spår efter att en tvåvåning tillbyggnad rivits under 1870-talet.

Erslarsgården från Valbo i Gästrikland, plan av bottenvåning. Denna typ av planlösning med förstuga och kammar i mitten med sal och dagligstuga på vardera sida kallas parstuga.

metoder används, b) vara reversibla, om det är tekniskt möjligt eller, c) åtminstone inte förhindra eller styra framtida vårdinsatser, närhelst sådana kan behövas, d) inte begränsa tillgängligheten eller möjligheterna att ta del av historiska vittnesbörd (källmaterial) inne i konstruktionen".

Och här kommer vi till något väsentligt. När man planerar åtgärder så gäller som regel att så mycket som möjligt av utgångsmaterialet ska behållas. "Detta gäller även ytor och ytbehandlingar som puts, färgskikt, dekorativa element, tapeter etc. Om ytskikt måste förnyas eller ersättas, bör originalens material, teknik och textur efterliknas, så långt det är möjligt."

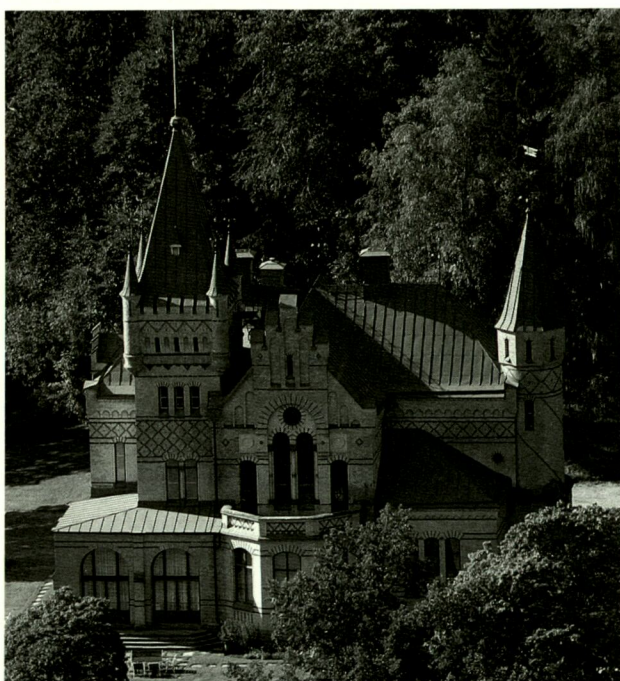
Olika länder har tagit fram egna riktlinjer. Ett av de tydligaste och mest handgripliga dokumenten om hur man bevarar gamla byggnader är det amerikanska inrikesdepartementets standard och riktlinjer för hur man underhåller historiska byggnader. Den sjätte av dess tio punkter beskriver hur man skall behålla förfallna byggnadsdelar. Hur gör man? "Nedbrutna historiska delar skall hellre repareras än bytas ut. När graden av förfall kräver att en viss del ersätts, skall den nya likna den gamla i form, kulör, textur och andra synbara kvaliteter och, om möjligt, material. Ersättning av saknade delar skall ha stöd i dokument, bevarade delar eller i bilder." Våra studenter arbete visar att det många gånger är möjligt att restaurera och laga det som lekmanen tror måste slängas. I Erslarsgården kan man se resultatet av att följa dessa riktlinjer. Nästan alla ursprungliga byggnadsdelar har bevarats, restaurerats och underhållits med gamla hantverksmetoder.

Stefan Günther, arkitekt SAR/MSA, tekn. dr i arkitekturhistoria och lektor i Möbel- och byggnadshantverk vid Mittuniversitetet.

Från herrskapens sommarvillor till folkhemmets sommarstugor

Vid 1800-talets slut blev det vanligt i Sverige att mer välbeställda stadsbor på somrarna sökte sig ut på landet. Lantlivet prisades av Skansens grundare Artur Hazelius och av konstnärer och författare. Carl Larsson och Anders Zorn målade tavlor med badbryggor, glittrande vatten och badande kvinnor och barn. Anna Maria Roos läsebok för småskolan Sörgården (1912) med Brita Ellströms teckningar och tryckt i 1,2 miljoner exemplar idealiserade den lyckliga familjen på landet omgiven av röda hus och stugor långt före folkhemmets framväxt. Välbärgade stockholmare som sommargäster bland fiskare och bönder i skärgården skildrades av August Strindberg i Hemsöborna (1887). Grosshandlarnas egna påkostade sommarvillor, som kan beskådas från Finlandsbåtarna vid utfarten från Stockholm mot Ålands hav, har dokumenterats av författaren och akademiledamoten Per Wästberg i boken Sommaröarna – en bok om stockholmarnas skärgård (1973).

Hur var det i Sundsvall vid samma tid, en sjudande stad i Europas största sågverksdistrikt och med många välsituerade familjer i den nya och pampiga sten-

Disponentdirektören Fredrik Bünsow (1824-97) på Skönvik, "patronernas patron", lät 1883-85 uppföra Merlo slott i Timrå som sommarbostad. Det uppfördes i tegel, granit och sandsten och skulle föra tanken till en tysk Rhenborg. Arkitekter var I.G. Clason och Fritz Eckert. Byggnaden inhyser idag SCA:s Centralarkiv. Foto: SCA:s Centralarkiv, Merlo.

stad som tillkom efter branden 1888 och där stadsfullmäktige precis som i Stockholm dominerades av grosshandlare? Någon beskrivning av det tidiga sommarboendet i Sundsvalls omgivning finns inte. Det berörs knappast alls i Helge Höglunds i övrigt så utmärkta Hus och människor. En vandring genom sekelskiftets Sundsvall (1976). Det tas inte heller upp i de bebyggelse- och arkitekturhistoriska partierna i nya Sundsvalls Historia I-III (1996-97). Däremot behandlar Hans-Olof Jonsson i stadshistoriken utförligt norrmalmsfiskarnas sommarvistelser vid Löruddens fiskeläge i Njurunda.

Sågverkspatronernas herresäten och sommarvillor

Inte oväntat var det sågverkspatronerna och andra högre ståndspersoner som gick i spetsen när stockholmmodet med sommarvillor slog igenom i Sundsvall. Sågverksägarna bodde i allmänhet inne i Sundsvall men kunde utnyttja sågverkens herrgårdar som sommarbostäder. Det gäller t.ex. Severin Axell på Rosenborg, Skönsmon, senare på Strand, Alnö, Erik August Enhörning på Kubikenborg, Fredrik Bünsow på Skönvik och Carl Olof Wessén på Svartvik med flera. En sentida sågverkspatron, disponent W.T. Lindgren (1882-1952) på Ankarsviksverken berättar i sina otryckta minnen att han 1918 lät inreda Myrnäs herrgård på Alnön som bolaget förvärvat till sommarbostad.

Ägaren av Skönvik, Sveriges största sågverk, disponentdirektören Fredrik Bünsow (1824-97), som vid sin död var Sveriges rikaste person efter Alfred Nobel, bodde i en stor villa vid den efter honom uppkallade bünsowska tjärnen i Sundsvall och senare i ett palats på Strandvägen i Stockholm. Åren 1883-85 lät han i närheten av Skönvik uppföra Merlo slott som sommarbostad. Merlo uppfördes i tegel, granit och sandsten. Arkitekter var I.G. Clason och Fritz Eckert. Clason är annars mest känd som arkitekten bakom såväl Hallwylska palatset som Nordiska museet i Stockholm. Han kom också att rita Bünsows stenhus på Strandvägen. Idag tjänstgör Merlo slott som centralarkiv för SCA.

Herrskapens sommarvillor

Patronerna fick efterföljare bland herrskapen i Sundsvall. Några herrgårdar blev det dock inte med ett enda undantag. Vinhandlaren Botvid Johansson ägde ett stenhus vid Stora torget i Sundsvall där Ählénhuset

nu ligger och bryter mot den vackra stenstadsarkitekturen. Som sommarbostad byggde han Bergsåkers herrgård i Selånger, tyvärr nedbrunnen 1947.

Andra kända sundsvallsfamiljer byggde sommarvillor vid Petersvik straxt norr om Sundsvall i närheten av Ortvikens sågverk och senare pappersbruk. Mest känd är majoren och stadsfullmäktigeordföranden Johan Fredrik Cornells (1837-1912) villa, Kaptensudden med tillhörande kallbadhus och tennisplan. Den stora trädgården sköttes av heltidsanställda trädgårdsarbetare. Sonen, Henrik Cornell (1890-1981), professor i konsthistoria vid Stockholms högskola, har i memoarboken År och människor skildrat livet på Kaptensudden. Bokens omslag pryds av en målning av sommarstället från 1897. När Norrlandskommittén, som 1906 resulterade i förbud för bolag att köpa bondehemman i Norrland och Dalarna, sammanträdde i Sundsvall bjöd major Cornell ordföranden den tidigare utrikesministern greve Ludvig Douglas, ledamöterna Frans Kempe och Stockholms borgmästare Carl Lindhagen samt några andra kommittéledamöter på middag ute på Kaptensudden. Henrik Cornell vistades på Kaptensudden varje sommar ända fram till sin död.

Vid Petersvik låg också den stora villan Tomtebo eller Hvilan även den med kallbadhus. Den ägdes i tur och ordning av lotsen von Ahn, postmästaren Uddo Zachrisson och konsuln Carl Nordgren. Villan inköptes på 1940-talet av Sköns kommun. Andra generationens ägare i Petersvik bodde ofta, i likhet med Henrik Cornell, i Stockholm eller på andra håll. Villorna kom därför i flera fall att avyttras, ibland till facila priser. Min morfar som var övermontör på Ortvik köpte en tiorumsvilla av en grosshandlare. Jag kommer väl ihåg det vackra porslin som grosshandlarfamiljen lämnade kvar vid försäljningen.

Sommarvillorna i Petersvik var aldrig många. Det stora flertalet av herrskapsfamiljerna i Sundsvall valde andra sommarboenden. Den på sin tid kände sundsvallsredaktören Oscar Feuk skrev på 1930-talet att Tynderö var "Sundsvalls Saltsjöbaden". Hit kunde man ta sig med ångbåt på halvannan timme. Här bodde sommartid den riksbekante källarmästaren Oscar F. Knaust (1886-1943) och chefredaktör Herman Sällvin (1864-1935) på Sundsvalls-Posten och ägare till Tryckeriaktiebolaget. Även sonen disponent Erik Sällvin och sonsonen Anders Sällvin förknippas med Tynderö. Andra sundsvallsfamiljer som i flera generationer haft sommarvillor på Tynderö är

Sågverksägaren Severin Axell (1843-92), tillika fil.doktor och docent i botanik vid Uppsala universitet, bodde sommartid först på Rosenborgs herrgård intill Sundsvalls stadsgräns mot Skönsmon. Senare bodde han på herrgården vid sitt nyanlagda sågverk Strand på Alnön. Foto: SCA:s Centralarkiv, Merlo.

familjerna Högfeldt och Nordgren.

På Alnön växte ståtliga sommarvillor fram. I närheten av Vindhem bodde bland andra tandläkare Ivar Sundeman och grosshandlare Sam Say. Rådman Gustaf Velander, under många år förstakammarhögerns skatteexpert, bodde under vinterhalvåret i en paradsvåning i Sundsvalls Enskilda Banks palats vid Vängåvan men på somrarna i en vacker villa vid Spikarnas fiskeläge där trädgården sköttes av dalkullor. På Skönsmon bodde rådmannen, hävdatecknaren och urkundsutgivaren Svante af Sandeberg (1834-1913). Mellan dåvarande Sundsvalls Havsbad och Fläsian bortanför Skönsmon hade bokhandlare Janne Sunesson en stor sommarvilla, som sedan övertogs av sonen, kaptenen och bokhandlaren Gustaf Sunesson. Vid Kumo och längre ner mot njurundagränsen bodde sommartid flera patricierfamiljer t.ex. bryggeridirektören Lennart Valentin.

Inflyttade förmögna sundsvallsbor kunde däremot ha sina sommarställen på helt andra håll. Direktör Jac Lalander ("Lalanders kläder i Norrlands städer") och ägare till wessénska palatset vid Vängåvan, nu rivet och ersatt av ett förfärligt bankhus, hade sommarvilla i Piteå skärgård i sin norrbottniska hembygd. ►

Folkhemmets sommarstugor

På 1940-talet kom sommarboendet på landet att demokratiseras. Även lägre medelklass och arbetare byggde sommarstugor på Alnön, vid fiskelägena, i Fagerdal och Sidsjö och utefter Ljungans dalgång. ►

Fredrik Bünsow med hustru Alona och barn. Foto: SCA:s Centralarkiv, Merlo.

Ättlingar till lotsar och fyrvaktare byggde sommarstugor på Brämön utanför Lörudden. Idag finns det tusentals sommarstugor efter Sundsvallsområdets 17 mil långa kust från Lörudden till Tynderö och runt Alnön. Den ökade fritiden i samband med 2-veckorssemesterns införande 1938 stimulerade byggandet av sommarstugor. Den allkunnige sundsvallskännaren Nils Wide har upplyst mig om att andra världskriget med stor sannolikhet ytterligare bidrog till den explosionsartade tillväxten av sommarstugor runt Sund-

svall. Myndigheterna fruktade nämligen att staden skulle behöva utrymmas i händelse av ett tyskt anfall och uppmanade därför stadsborna att försäkra sig om tillflyktsorter bland släktingar på landet eller genom att skaffa sig egna sommarstugor.

Lars-Göran Tedebrand, professor emer., historisk demografi, Umeå universitet

Referenser:

Henrik Cornell, År och människor. Stockholm 1971.

Nils August Flodén, Sågverkspatronerna. Sundsvall 1949.

Åke Hanaeus-Brita Sellén, Fredrik Bünsow – en företagare. Bjästa 1983.

Helge Höglund, Hus och människor. En vandring genom sekelskiftets Sundsvall. Sundsvall 1976.

W.T. Lindgrens Minnen berättade av honom själv. Upptecknade av Reinhold Olsson. Originalmanuskriptet på SCA:s Centralarkiv, Merlo.

Lars-Göran Tedebrand (red.), Sundsvalls Historia I-III. Sundsvall 1996-97.

Lars-Göran Tedebrand, "Vilka var sågverkspatronerna"? Thule. Kungl. Skytteanska Samfundets Årsbok 1988, s. 79-88.

HEMBYGDSFÖRSÄKRINGEN

Sveriges Hembygdsförbund

DET BRINNER I HEMBYGDSGÅRDAR

Att drabbas av att hembygdsgården brinner ner till grunden är nog en av de största förluster som kan drabba en hembygdsförening. Inte bara kulturhistoriskt värdefulla byggnader går förlorade, man mister också samlingarna och de hembygdsintresserade mister en betydelsefull samlingspunkt. Därför är det förstas viktigt att föreningen gör allt den kan för att förebygga att det händer. Från försäkringskansliet kan alla anslutna föreningar beställa ett gratis arbetsmaterial till hjälp för att förebygga bränder.

Under hela året fortsätter kampanjen *Så skyddar vi kulturarvet*. Föreningarna har möjlighet att vid ett tillfälle få bidrag till införskaffande av exempelvis brandsläckare, brandfilter eller brandlarm med upp till 50 %, max 2 000 kr. Ansök genom att skicka in kopia på kvitto eller faktura till försäkringskansliet, se adress nedan. Glöm inte att ange vart bidraget ska utbetalas. Till larm finns ytterligare bidrag att söka.

MÅNGA UPPDATERINGAR SAKNAS

Fortfarande är det över hälften av alla föreningar som ännu inte uppdaterat sin försäkring. Vid eventuell skada är det mycket viktigt att föreningens byggnader och lösegendom är korrekt försäkrade. Ett uppdaterat försäkringsunderlag ska skickas in även om inga ändringar behövs göras.

Om ni är osäkra på om er förening har uppdaterat, kontakta försäkringskansliet!

Hembygdsmuseet, Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg
hembygdsmuseet@hembygd.se 0200-22 00 55

Brädtaksläggning på Gudmundrå hembygdsgård

Brädtak var under 1800-talet en vanlig taktäckning i hela Norrland, även i stadsbebyggelse, vid sidan av de ålderdomliga vedtaken (näver med runda eller kluvna störrar på). Graninge Bruk hade exempelvis brädtak på såväl boningshus som produktionsbyggnader. Den timrade "bagarebyggnaden" uppförd 1820 var år 1846 avtäckt med brutet tak av dubbla bräder, liksom "contorsbyggnaden", Sörhammarren och kolhuset.

Det finns idag få brädtak kvar i länet om man undantar de museala miljöerna, där brädtak har lagts under senare tid för att demonstrera tekniken. Gudmundrå hembygdsgård använde denna takläggningsteknik när man med hjälp av Träakademien Mittuniversitetet i Kramfors lade brädtak på Strömnäsgården, som står på Gudmundrå hembygdsgård, söder om Riksväg 90 i Kramfors. Strömnäsgården hade ett trelagstäck stictpånstak i dåligt skick och då föreningen hade svårt att få tag i bra spån och få personer som i längden kunde underhålla detta material, valde man bräder i stället. Ett brädtak anses kunna vara beständigt cirka 75 år framåt i tiden med återkommande tjärning. Dessutom står redan en intilliggande byggnad med brädtak på området. Takläggningen ingick i projektet Hus med Historia, som drevs i samverkan med Västernorrlands hembygdsråd (Ångermanlands hembygdsförbund, Medelpads hembygdsförbund och Murberget Länsmuseum Västernorrland).

Strömnäsgården är en halvkorsbyggnad från Strömnäs by och var den första byggnad som flyttades till hembygdsgården år 1947. Huset, som skänktes av Vega och

Börje Eriksson och ett gäng medhjälpare behandlar de nya takbräderna med tjära blandad med terpentin och rå linolja. Foto: Bodil Mascher.

Strömnäsgården får nytt brädtak/faltak. Foto: Bodil Mascher

Teodor Fällström, används idag som museibygnad.

Hembygdsgården hade beställt 180 sågade bräder med vattrännor till projektet. Efter torkning tjärades bräderna med uppvärmd dalbränd tjära blandad med terpentin och rå linolja, en "roslagsmahogny" med stor andel tjära. Nya vattrännor av trä, lika de befintliga nytillverkades

på Älandsbro Snickeri med den gamla trähängergräns som förlaga. Takläggningen avslutades med en byggnadsvårdsdag på Gudmundrå hembygdsgård i september, då Träakademins elever med lärare visade hur man lägger faltak eller brädtak, som man säger lokalt.

Bodil Mascher, byggnadsantikvarie Länsmuseum Murberget

Husen berättar i Västernorrland

Västernorrlands Hembygdsråd, som består av hembygdsförbunden i Medelpad och Ångermanland samt läns museet Murberget, har av Länsstyrelsen fått ett bidrag på 90 000 kronor inom ramen för anslaget för "Hus med Historia" för projektet "Husen berättar i Västernorrland".

För pengarna ska vi inom hembygdsrörelsen i Västernorrland fortsätta att arbeta kring byggnadsvård enligt följande villkor;

- Projektet ska stödja de sex hembygdsgrupperna som fått bidrag i år samt sammanställa en rapport om genomförda insatser.

- Projektet ska samla in erfarenheter och dokumentation gällande material, metoder och kontakter från tidigare års arbete inom "Hus med Historia" och sprida det på förbundens hemsida.

- Arbetet ska påbörjas för att bygga nätverk för god byggnadsvård i länet.

- En handledning ska tas fram som ska hjälpa användaren att finna information om hur byggnaden förändrats över åren, samt anvisningar om hur man gör en byggnadsarknologisk undersökning eller söker information genom arkivstudier vid lantmäteri, landsarkiv eller interjuver.

Under arbetet kommer läns museet Murberget att vara ett viktigt stöd, både genom vår hembygdskonsulent Margareta Bergvall och byggnadsantikvarie Hjöödis Ek. Styrgrupp är Hembygdsrådet.

De tre åren med riktade bidrag från Riksantikvarieämbetet har varit viktiga för att stärka byggnadsvården inom hembygdsrörelsen. Samtidigt har samarbetet mellan Länsstyrelsen, Läns museet och Hembygdsrörelsen ökat. Pengarna har också varit en erkänsla för det viktiga bevarandearbete av äldre byggnadstekniker och byggnadstyper som finns på våra gårdar.

Hembygdsrådet har under några år diskuterat hur hembygdsgrupperna ska kunna bli en del i arbetet med att sprida god byggnadskultur i sin bygd. Projektet ger oss möjlighet att ta ett första steg i det arbetet och inom länet bygga upp de första lokala kunskapsnöderna. Central nod är Murberget med sina byggnadsantikvarier.

Den lokala hembygdsföreningens närhet till byggen runt gården gör att människor lätt kan söka sig dit för att hitta kunskaper om material, metoder och god byggnadsvård. Uppstår frågor kan alltid kontakt förmedlas med den centrala noden på Läns museet.

Som det ser ut idag kommer inga fler centrala bidrag till "Hus med Historia". Däremot har de tre åren som projektet pågått öppnat nya vägar mellan Hembygdsrörelsen och Länsstyrelsen, vägar som förhoppningsfullt ska leda till förståelse från staten om betydelsen av fortsatt stöd till våra hembygdsgrupper.

Margareta Johansson

Medelpads Hembygdsförbunds årsmöte

Den 22 april träffades representanter från Medelpads hembygdsföreningar till årsmöte på Alnö Hembygdsgrupp. Innan mötet fanns möjlighet att besöka Alnö gamla och nya kyrka, som båda är grannar till hembygdsgrunden.

Den gamla kyrkan är en av landets äldsta och rikt utsmyckad med scener ur bibeln. I den nya kyrkan tilldrar sig dopfunten i trä det största intresset. Den är utformad med scener som lika mycket för tankarna till hedendomen som till kristendomen.

Årsmötesförhandlingarna gick lugnt. Styrelsen informerade om projektet "Västernorrlands kulturarv"

och om riksstämman 2013 som är förlagd till Sundsvall. Hembygdskonsulent Margareta Bergvall berättade om ett par projekt som läns museet kommer att driva tillsammans med hembygdsföreningarna, bland annat ett minnesprojekt som vänder sig till dementa.

Till "Årets Medelpading" utsågs på förslag av värdföreningen Elisabet Jonsson som har en lång och rik gärning inom hembygdsrörelsen. Hon fick förutom diplom också förbundets hedersnål med lagerkrans.

Margareta Johansson

Från Fredsgatan till Sallyhill, en berättelse från Sundsvall

Utomhusväggen och trappan till grannhushällaren på Fredsgatan 23, 1948. Från vänster Anita, mamma, jag, grannfru med barn, Katarina och Ingbritt (Anitas syster).

Vi bodde på Fredsgatan 23. Ett rum och kök. Först på nedervåningen sen en trappa upp. I köket minns jag vedspisen och hur pappa på kvällarna spåntade eldtänn. Jag har inget minne av huruvida det lagades nån mat på spisen eller ens huruvida vi åt något. Men mamma var hemma och såg till oss barn, jag och min två år yngre syster, Katarina. Pappa var polis.

Den första lägenhetens kök vette ut mot en bakgård mellan vårt hus och grannfastighetens uthusvägg. Jag minns hur jag, förmodligen mycket liten, hölls bunden i detta avbalkade utrymme.

Det enda obehaget jag kommer ihåg av detta var stora skeppsrättor som rörde sig, sprang, efter uthusväggen.

Jag låg i kökssoffan. Katarina låg inne i kammaren i en liten spjålsäng. Mamma och pappa låg i en utdragssoffa. Kakelugnen höll värmen.

Vintertid var det alltid mörkt i kammaren. Därinne i ett hörn vakade berguven, som jag minns med en respekt som övertagits av efterkommande barn.

Min syster säger, att det fanns vatten indraget. Däremot hade vi vattenklosett i källaren i det modernare grannhyreshuset, där även vår värd Carola Persson bodde. Det var nog bara 20 meter mellan husen med en trätrappa uppför slänten till källarnedgången. Jag och min syster följdes

gärna åt för kvällstoabesök. Enda orosmomentet var tigrarna som hotade oss (åtminstone min ganska lättskrämde syster).

Den kärleksfullhet som mammakramen vid mitt godnattande fullföljdes, vad jag minns, ofta inne i kammarens mörker. Dom rytmiska dunkandena upplevde jag som obehagligt och främmande, skrämmande. Hur var det på andra håll i trångboddhetens Sverige?

Mitt första minne är också mörker. Det var krigstid och fönstren mot järnvägen släppte blott in strimmor av ljus. Jag minns det stora rummet, jag hörde sen att vi varit inhysta i en stor trädgårdsvilla på Södra Järnvägsgatan. Året var 1943 och jag var ett år gammal.

Kriget fortsatte, pappa var polis och långa perioder inkallad. Vi hade flyttat till Fredsgatan 23 och ett av de första minnena därifrån är också fördragna fönster. Nu visste jag att det kallades mörkläggning.

Pappa hade lämnat skogen i slutet av 30-talet, gått vinterkursen på folkhögskolan i Vindeln, blivit antagen som poliskonstapel i Sundsvall, gift sig med mamma och fått mig 1942. På fritiden höll han sig i form med skidåkning och timmerhuggning åt stadens skogvaktare Åhlin. Av honom fick vi disponera en liten stuga mellan Södra Berget och Fågelberget. Jag minns att stigen dit upp var rätt jobbig, stenig och delvis blöt.

Det var glada sammankomster i stugan med strömmingshalstring i den öppna spisen. Jag minns att Katarina tjänade pengar på att sjunga. Vid något tillfälle högg jag av en tall en bit från stugan med min första yxa köpt på Epa på Storgatan (yxan finns fortfarande kvar). Det hela upptäcktes av de vuxna och jag fick väl veta hur allvarligt skogvaktaren kunde se på mitt tilltag. Stubben blev ordentligt täckt med mossa.

Mamma tvättade i ett träkar i grannhyreshuset, där vi hade den tidigare omtalade toaletten. I karet tvättades även vi barn. Själv minns jag hanteringen som mindre angenäm. Hett vatten, tvällödder även i ögonen och den hårda rotborsten. Numera har jag skippat det heta vattnet och tvällöddret men faktiskt behållit rotborsten. ▶

Författaren i nya lägenheten 1951.

Jag lärde mig cykla ini ramen på pappas "Borea" som utrustats med sportstyre, sportsadel och högre utväxling.

Många lekkamrater omkring. En del var mer försigkomna än jag som hade en pappa som var en rätt så vältränad polis. Pappa var en god berättare av alla äventyr han upplevde både i polisen och ute i skogen. Speciellt min syster fick sig varje kväll en godnattsaga från skogen om en av varelserna där, lilltrollet, som höll pappa sällskap.

Ett starkt berättarminne var när pappa skulle omhänderta en störig våldsman nere vid gamla busstation - hamnkvarteret. Som pappa omtalade det, blev det handgemäng med den store, ryske, sjöbusen. Striden drog ut på tiden och varade mest hela natten. Till sist fick pappa utropa: "jag drar blankt" och med den blottade sabeln högg han ner motståndaren. När pappa senare besökte den fallne på sjukhuset, sa denne: "skönt att det blev jag och inte du".

Det hände också flera gånger att kvinnor kom instörtande till oss för att söka skydd undan våldsamma män.

En gång såg pappa hur jag blev trakasserad och tjuvslagen av några andra pojkar. "Du måste ta emot", sa pappa. Hans stöd tror jag öppnade

mina ögon för att det fanns ont likväl som gott i världen, men att det egna samvetet dög som rättesnöre.

Jag gifte mig första gången 1948 i parkens nyponsnår (bra till klipulver). Föremålet för min uppmärksamhet var min lekkamrat, grannflickan Anita. Vad den lite äldre prästen hette minns jag inte. Jag tror inte att vi pussades. (Det gjorde jag några år senare med en annan äldre tjej som ville träna.)

Vi flyttade till Sallyhill, Kronosågen 3, 1951. Det var som att komma till himmelriket, kanske speciellt för mamma. Jag minns hur vi gick från rum till rum och förundrades över hur stor lägenheten var och hur välutrustad. Ljust kök med elspis och kylskåp, toalett med badkar. Tre rum och kök, hall och balkong en halvtrappa ner. Min syster säger att det var nu som guldspegeln med guldlampetterna, kristallkronan och storrödfåtöljen införskaffades. Mamma och pappa fick nu eget sovrum med en modern bäddsoffa. Katarina och jag delade det andra sovrummet.

I källarvåningen fanns ett hobbyrum där jag under sakkunnig ledning byggde ett segelflygplan.

Pappa, som tränat hårt ett år på den omtalade "Borean", åkte Sverigeloppet 1952.

Jag var nu nio år och gick i trean på Höglunda, där också min syster började. Efter fyran började jag på läroverket. Vardagseftermiddagarna och kvällarna (efter läxläsningen), tillbringades ute i det fria med områdets barn.

Vårt hemrevir var ett område som begränsades av Sidsjöbäcken mellan Oskarsgatan och Bergsgatan, fram till Sundsvallshem och kvarteret Lien och hela Sallyhill upp mot skogen.

De som bodde utanför var våra fiender. Ibland utkämpades regelrätta slag, där det mest klassiska vapnet var ett kraftigt spö riggat längst ut med urinfyllda korvskinn (från det numera nedlagda slakteriet).

Vårt hemområde var Sidsjöbäckens naturvuxna lövskogsgravin. I dess centrum stod "Farfarsträdet", som jag minns det, en grovgrenig hägg med en plåtå en bit upp.

Vi levde ett fritt, av föräldrar och myndigheter

oberoende liv, visserligen i stycken liksom ett klanrövarliv, men också med moment av kollektivstyrt samhällsbyggande.

Någon gång skulle vi storma det fientligt intagna Farfarsträdet. Jag anföll med ett knippe hallonpilar. Anfallet och leken avstannade dock när jag träffades av en pumpgevärskula i pannan. Efter att min skada besiktigats av kombattanterna skingrades alla, men jag höll mig hemifrån till sent på kvällen.

Alla lekte nog tillsammans tjuv och polis, kurrögömma och brännboll. Något år äldre och med nya husbyggen i grannskapet, där koleldar höll varmt under pressningar, blev lekarna annorlunda.

Vintertid var det Nackstaplan som gällde. Varje kväll åkte vi skridskor och spelade.

På helgerna var jag ute med mamma och pappa i skogen i Kråklunden, Norra berget, uppåt Kliss eller Fågelberget, vintertid på skidor. Hela sommaren levde jag lantgårdsliv uppe i fäderneshemmen i Toböle och Brattsbacka.

1954 slutade pappa vid polisen och hela familjen flyttade tillbaka till Nordmaling. Men det är en annan historia.

Ove Johansson, Indals hembygdsförening

Rågsved

Kärlek är en schlager
tycker jag är mager
slutar så fort det blir dager

Det är en överskattning
av en övernattnings
min dröm om lyckan i sammanfattning är

Rågsved - åtta trappor
fyra rum, två barn
en man och jag
en frysbox - åttio liters
det är bra

Utsikt över skogen och en lekplats
gräset lyser grönt
en lektant vaktar barnen
det är skönt

Vårt hus är nyligen byggt
allting är renligt och snyggt
med tunnelbanan kan man komma

till Centralen på tjugosju minuter
ut här det är faktiskt rätt skönt

Varför handlar aldrig någon
enda schlagermelodi
om såna som är skapta som vi
lyckan brukar bo i röda stugor
och i rivningshus
som saknar både WC och ljus

Ett kök där rättorna slåss
det är romantiskt förståss
En sång om Rågsved - åtta trappor
fyra rum, två barn
en man och jag
en sån sång är väl inget

Ur revyn: "Konstgjorda Pompe"
av Hasse och Tage 1963

Tankar om Hemygdsrörelsens varumärke och framtid

Vid årets hembygdsträff den 25 februari på Murberget i Härnösand var temat "Hur bygger vi Hemygdsrörelsens varumärke?" Låt oss nu använda denna träff och de inspirerande tips och idéer som framkom där som startpunkt för en positiv och utvecklande framtid i våra förbund och våra föreningar.

En intressant fråga är VAD vi vill att hembygdsrörelsens varumärke ska vara känt för. Anmärkningsvärt med tanke på medelåldern på de som är engagerade idag är att den svenska hembygdsrörelsen när den startade i början av 1900-talet var en ungdomsrörelse. Vi behöver fundera lite på vad som orsakat utvecklingen fram till idag och hur vi behöver tänka för att intressera fler yngre att delta i vår verksamhet.

Om man tittar på släktforskningen (jag är själv släktforskare och det var genom detta som jag kom att börja engagera mig även i hembygdsrörelsen) så är det glädjande nog fler och fler yngre som intresserar sig. Beror nog till stor del på den massmediala uppmärksamhet

som släktforskningen fått under senare år med program som "Vem tror du att du är" m fl. Här tror jag att vi skulle få en positiv respons om vi "hakar på". För tänk så mycket intressant material det finns för den som släktforskar på våra hembygdsgårdar.

Även intresset för gamla saker har ökat, mycket på grund av program som Antikrundan m fl. För att skapa intresse idag måste man synas, och då helst i TV. Kanske kunde vi intressera Antikrundan (eller något av de andra programmen) att värdera några av de föremål hembygdsföreningen äger i samband med inspelningarna av sina program. Nog tror jag att vi på de flesta hembygdsgårdar har många föremål som skulle vara av intresse. Och skulle vi då råka få en värdering på ett föremål som gör att vi måste "läsa in" just detta så kan det ju vara värt det med tanke på uppmärksamheten vi får!

Dessutom är återanvändning och bevarande intressant idag på grund av det ökande miljötankeandet. Så nog är hembygdsrörelsens

verksamhet högaktuell idag och bör kunna locka även många yngre. Det gäller bara att vi lär oss att marknadsföra oss på rätt sätt! Vi vet ju att det är spännande och roligt att delta i en hembygdsförenings verksamhet men vi måste lära oss att även kommunicera ut detta så att vi höjer hembygdsrörelsens status. Hembygdsrörelsen står ju bland annat för miljömedvetenhet, bevarande av kulturskatter, forskning och undervisning, en levande hembygd både på landsbygd och i stad, är den självklara länken mellan dåtid, nutid och framtid samt innefattar dessutom ett utvecklande samspel mellan människor. Hos oss finns ett brett spektra av inspirerande verksamheter där alla, ung som gammal, kan finna sin nisch där man känner att man är behövd, att den insats man gör är uppskattad och där man själv får utvecklas!

Mona-Lisa Mårtensson
Anundsjö Hemygdsförening

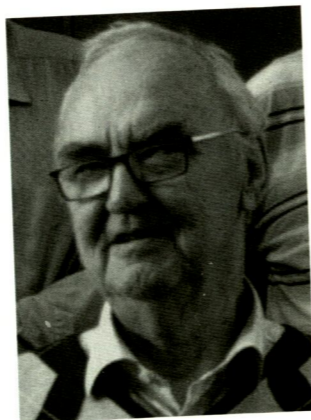
Börje är borta

Så har det hänt det som alla vet skall hända men det som nu ändå kändes så fjärran. Börje, vår medelpunkt i styrelsearbetet. Börje, som var styrelsens allt i allo, kassören, administratören, den som alla kände och den som alla vände sig till med frågor och synpunkter och den som alltid fanns till hands och ordnade allt. Börje vår hängivne hembygdsman är borta.

Det var ett avsked senaste styrelsesammanträdet inför årsstämman den 21 april. Vi visste det inte då men vet det nu. Ett avsked där Börje märkt av sjukdom bjöd på sig själv, generös som alltid och fast besluten att komma igen med nya krafter. In i det sista kände han ansvar för sitt styrelseuppdrag. Dagarna före årsstämman ringde Börje med orden: "Påminn föreningarna om att skicka in föreningsrapporterna". Så minns vi idag Börje, vår hembygdsman.

Naturen som sett oss födas, stillnar...håller andan. Träden som minns oss i sina årsringar bugar till farväl, reser sig välkomnande i sin tystnad.

Göte Nordmar

Hembyggsdagen 2012

Lördagen den 25 februari strömmade ombud från länets hembygdsföreningar till Länsmuseet i Härnösand och välkomnades till sprittande folkmusik av Härnösands spelmansgille. Hur får vi förståelse för hembygdsrörelsens arbete och hur bygger vi vårt varumärke? Vår identitet, vår image, och vår profil. Hur påverkade stormen Dagmar våra fornlämningar. Hembygdsrörelsen i miljö och samhällsutveckling. Bidrag till hus med historia. Vilka övriga bidrag kan sökas till underhåll av utvalda miljöer, stenmurar och gårdsgårdar. Information om det pågående Kulturarvsprojektet för registrering av föremål, scanning av dokument och fotografier samt erbjudande om lagringsutrymmen. Hembygdsförbundets nya hemsida. Information från Hemygds-redaktionen. Vad sker ute i föreningarna. Bankernas kontanthantering var några av många punkter som ventilerades vid årets intressanta och givande hembyggsdag.

Inbjudare till hembyggsdagen var som vanligt Länsmuseet med hembygds-konsulent Margareta Bergvall och länets Hemygdsråd (f.d. Samarbetskommittén från Ångermanlands och Medelpads hembygdsförbund) med ordföranden Margareta Johansson från Medelpad och Göte Nordmar från Ångermanland.

Viktoria Hallberg från Sveriges hembygdsförbund visade med omfattande statistik vilken enorm betydelse landets alla hembygdsföreningar har och hur mycket ideellt arbete som nedläggs för att bevara kulturarvet. Hemygdsrörelsen i Sverige firar 100-årsjubileum 2016. Margareta Bergvall informerade om "Kommer Du

ihåg", ett samarbetsprojekt till stöd för minnessvaga mellan museet, intresserade hembygdsföreningar och personal inom Vård och omsorg. David Loeffler berättade om svårigheter att röja kring fornlämningar efter stormen Dagmar. Leyla Nyman från Länsstyrelsen informerade om bidragsmöjligheter till lantbrukets överloppsbyggnader, bevarande av gamla stenmurar och gårdsgårdar samt möjligheter att ordna kurser i timring och lieslåtter mm.

Kommunalrådet Therese Bengard från Ragunda kommun berättade med utgångspunkt från egna kommunala erfarenheterna hur man bygger ett starkt varumärke kring Identitet, Image och Profil som viktiga ingredienser. Något som hembygdsföreningarna borde ta lärdom av.

Karl Ingvar Ångström och berättade om det pågående Kulturarvsprojektet med att digitalisera kulturarvet i Ånge, Tuna, Sollefteå och Örnsköldsviks kommuner. Christian Bajomi från länsmuseet berättade att pengar tillförts ett tvåårigt projekt inom vilket digitalt lagringsutrymme till länets hembygdsföreningar finns tillgängligt kostnadsfritt. Mona Lisa Mårtensson Anundsjö åker till Stockholm och informeras kring den nya hemsidan.

Sören Byström, ordförande i Skorpeds hembygdsförening, berättade om hur han på eget initiativ och av kärlek till gamla odlarmödor intresserat sig för att röja upp gamla stigar, åkerlappar och hus-tomter samt skapa skyltar i barn-domsbyn. Han har haft kontakt med Skogsstyrelsen och berörda skogsbolag som godkänt åtgärderna. Viktoria Hallberg tipsade om att möjligheter till ekonomiskt

Leyla Nyman Länsstyrelsen informerar. Foto: Margareta Bergvall

stöd från Skogsstyrelsen finns tillgängligt och även för en skriftlig dokumentation.

Avslutningsvis informerade Göte Nordmar om en skrivelse till Sveriges hembygdsförbund kring bankernas försämrade kontanthantering. Ärendet kommer att drivas vidare av riksförbundet.

Sven-Erik Landin

Beställ lösnummer!

Det går bra att beställa gamla nummer av Hemygden (f.d. Angerman) à 25 kr.

Betala på bg 5491-5806 och ange vilket/vilka nummer Du vill beställa. Eller ring till Anders Sällvin 060-421 08 eller 070-66 21 500 och gör Din beställning! Anders har även äldre nummer av Angerman i lager.

Glöm inte att uppge namn och adress!

Den gamla bilden

Disponentvillan i Utansjö

Det finns inga uppgifter om när den gamla disponentvillan på Utansjö bruk började byggas, men av allt att döma stod den i alla fall klar före juni 1900 då den nämns i bolagets räkenskaper. Villan stod knappa halvsekle och revs någon gång i mitten av 1940-talet, troligen av ekonomiska skäl. Villan har varit ett populärt objekt för fotografering. Fotot ovan är taget vid disponent Johan Haslums 50-års dag (1859-1929). Det är en historiens ironi att han i december samma år kom att vräka flertalet av brukets familjer under storstrejken 1909. Utansjöarbetarna var de som höll ut längst i landet.

Följande text den 5 november 1909 är återgiven från Nya Samhället (socialdemokratisk morgontidning i Sundsvall med det fullständiga namnet "Nya Samhället. Tidning för Norrlands arbetareklass"):

"Den 2 mars 1909 kl. 7 på förmiddagen fanns disponent Haslums komfortabla villa rikt smyckad med girlander, flaggor och signalställ runt omkring och efter vägarna till palatset ter sig de talrika marschallerna likt en stjärnhimmel i den tidiga morgonvåken. Det är flitiga arbetarhänder som varit i verksamhet under natten. Vi ser en skara proletärbarn i skolåldern tåga i ordnat led mot den dekorerade villan. De stannade utanför huvudingången, ledaren som anför truppen höjer sin taktpinne och ut över nejden, upp emot rymden ljuder tonerna av hyllningssången. Det är harmoni i de klara vackra barnrösterna och den friska höga vinterluften. Vad ska allt detta betyda, vad står på? Det är disponentens Haslums

50-årsdag. Omedelbart efter kommer en skara arbetare företrädd av en musikkår. Sedan musiken tystnat hålles ett väldigt grant hyllningstal vari jubileans godhet, fördragsamhet och ädelmod målas utan några gränser."

"Till yttermera visso ha arbetarna samlat av sina genom svett och möda surt förvärvade slantar till en värdig minnesgåva åt sin chef på 50-årsdagen. Disponent Haslum framträder och tackar med av rörelse darrande stämma för hyllningen och nämner någonting om försäkran om gott förhållande och samförstånd, arbetare och arbetsgivare emellan. Onekligen en stämmingsfull stund. Dagspressen innehöll långa spalter om högtidligheten. Bara rosor och idel beröm. Arbetarna kände sig glada att ha fått vara med, de kände sig liksom ha ett fäste för hoppets ankare på ålderns dag i den present de förärat jubilarer. Han hade ju i sitt tack, att detta minne skulle han aldrig förgäta. Gåvor och genvåvor --- jaja men. Att även denna gåva skulle se sin gengångare var ju påtagligt. Haslum kunde inte förgäta den present han fått av arbetarna. Tacksamhetsskulder måste återböras. Detta sker också. I juli svänger Haslum lockoutens tveeggade svärd över arbetarnas huvuden så det viner i luften och ekot svarar: ni ska svälta era djävlar. Den första bemärkelsedagen var den 2 mars och den andra inträffar jämnt på dagen 8 månader därefter, den 2 november. Då kom gengälden för barnasången, då vräkas de presentuppvaktande arbetarna."

Tony Jonsson, Örnsköldsvik

Hembygdsrörelsen i Medelpad och Ångermanland

Här fortsätter KarlErik Axenströms artikel om Västernorrlands läns hembygdsförbund, som senare blev Medelpads hembygdsförbund och Ångermanlands hembygdsförbund.

I Medelpads Hembygdsförbunds årsbok 1938 står det följande om Medelpads hembygdsförbund:

Den viktigaste händelsen under det gångna året för Medelpads vidkommande har tvivelsutan varit bildandet av ett eget hembygdsförbund. Som bekant har landskapet tidigare tillhört Västernorrlands läns hembygdsförbund, vilket konstituerades den 22 maj 1931 i Härnösand. Länsförbundet har under denna tid bedrivit sitt arbete på två sektioner, en för vardera av de båda landskapen, och sedan år 1933 utgivit en gemensam hembygdsbok under namnet "Ångermanland - Medelpad". Samarbetet mellan de båda i förbundet ingående sektionerna har emellertid varit lösligt och aldrig fått någon egentlig stadga, givetvis beroende av de olika landskapens, om ej alltid direkt intressekonflikter, så dock egenart. Som en följd härav växte så småningom fram tanken på att man genom en separering bättre och effektivare skulle kunna tillvarata respektive landskaps hembygdsintressen, utan att därför ett samarbete i sådana frågor, som ev. beröra länsområdet i dess helhet, behövde äventyras.

Vid länsförbundets årsmöte i Härnösand den 18 december 1937 beslöts ock därför efter en ingående diskussion att upplösa förbundet. Då emellertid enligt stadgarna ett sådant beslut för att vara giltigt måste konfirmeras av ytterligare ett möte, beslöt man samtidigt, att mötes-ordföranden, under mellantiden genom cirkulär skulle göra sig underkunnig om de olika hembygdsföreningarnas inställning till den betydelsefulla frågan. Sedan de flesta av dessa föreningar uttalat sig för en upplösning av det gamla förbundet och en uppdelning av arbetet i fristående landskapsförbund, upplöstes också Västernorrlands läns hembygdsförbund genom definitivt beslut den 31 mars 1938.

Redan den 13 mars hade emellertid Medelpadssektionen, förstärkt med representanter för landskapets hembygdsföreningar, dryftat frågan och enhälligt uttalat sig för landskapsförbund.

En kommitté på 3 personer tillsattes samtidigt för uppgörande av förslag till stadgar för det blivande förbundet, vilket förslag skulle framläggas vid ett kommande konstituerande sammanträde. Detta hölls ock i Sundsvall den 3 juli - Ångermanland hade redan förut, den 10 juni, bildat eget landskapsförbund. Enhälligt fattades nu beslut att bilda ett liknande förbund för Medelpad under namn av Medelpads Hembygdsförbund och likaledes

enhälligt antogs följande stadgar att omedelbart vara gällande: - - - -

Till förbundets ordförande valdes rektor Ali Nordgren, Fränsta. Till ordinarie styrelse-ledamöter utsågos i enlighet med de nya stadgarna: överlärare E. Dalenius, Matfors, häradshövding I. Kramer, Sundsvall, trädgårdsmästare J. Nordell, Ånge, major Bror Sjödin, Sundsvall, folkskolläraren Yngve J:son Reding, Ljustorp, samt fru Inger Wärn, Svartvik, och till deras suppleanter folkskolläraren Tage Andersson, Kölsillre, grosshandlaren G.A. Engelfeldt, Sundsvall, lantbrukaren Evert Svedin, Stöde, samt kamrer Sven Persson, Lucksta.

Vid styrelsens konstituerande sammanträde samma dag utsågs till dess vice ordförande häradshövding Kramer och till kassaförvaltare överlärare Dalenius. Under tecknad Enqvist valdes till förbundets sekreterare.

Beslut fattades ock, att redan innevarande år utge en årsbok för det nya förbundet, vilken skulle ges namnet "Medelpad - Årsbok för Medelpads Hembygdsförbund". Med hänsyn till den långt framskridna tiden skulle dock årsboken för detta år få ett mera begränsat omfång.

Till hembygdsförbundet anslutna föreningar äro: Medelpads Fornminnesförening, Ljustorps, Indals, Alnö, Njurunda, Tuna, Attmars, Stöde, Torps, Borgsjö och Haverö hembygdsföreningar, samt Medelpads hemslöjdsförening.

Det är att hoppas, att det nya förbundet skall bliva till båtad för hembygdsrörelsen inom vårt landskap och verksamt bidra till utökande och befästande av det alltmer växande intresset för den egna bygden i dess olika skiftningar. Men därtill krävs många och samfälliga krafter och de hoppas vi skola träda till, när arbetet nu på allvar sätts igång.

Arvid Enqvist

Ångermanlands hembygdsförbunds årsbok 1939, berättar om förbundsdelningen på följande sätt:

Vid sammanträde den 10 juni 1938 beslöts uppdelning av länets hembygdsförbund på landskapsförbund, och samma dag konstituerade sig Ångermanlands hembygdsförbund.

Uppgjort förslag till stadgar genomgicks och antogs. Enligt dessa skall förbundets styrelse utgöras av 11 ledamöter samt 5 suppleanter, varjämte styrelsen äger att utse ett arbetsutskott för handhavandet av de arbetsuppgifter, som styrelsen överlämnar åt detsamma.

Vid sammanträdet uppdrogs åt styrelsen att gå i författning om utgivandet av förbundets hembygdsbok, som borde utkomma i slutet av året eller i början av år 1939.

Nora hembygdsförening

Nora hembygdsförening i Ångermanland har för närvarande 187 medlemmar. Föreningen bildades på hösten 1940, anledningen var en liten hembygdsbok: "En bok om Nora socken" som utgavs av folkskolläraren Ture Forsberg för skolundervisning. Boken refererades på ett möte med skolstyrelsen och lärarkåren i Nora i maj samma år. En kommitté bildades där kyrkoherde Oscar Parkman, samt tre lärare, en hemmansägare och en handlare invaldes. Hembygdsföreningen arbetade hårt under många år och först på sommaren 1955 kunde de inviga Nora hembygds gård.

Nora hembygds gård är vackert belägen i Gräta by. På våren 1952 kunde hembygdsföreningen av länets lantbruksnämnd för 13 000 kr. köpa en hemmansdel med ett tomtområde på omkring 2000 kvadratmeter samt tillhörande byggnader. Gården är en typisk Ångermanländsk större bondgård, en dubbelkorsbyggnad i två våningar, uppförd på 1840-talet. På tomtområdet finns också en nybyggd bagarstuga samt Nora sockens spannmålmagasin från 1758, som flyttats från Noravallen upp till hembygds gården.

Hembygds gården. Foto: Ulf Burman

Till ledamöter i förbundsstyrelsen för ett år valdes: Biskop Torsten Bohlin, ordförande, syssloman N.O. Edlund, Frånö, v. ordförande, folkskolinspektör Th. Hellman, sekreterare, konsul Nils Isakson, skattmästare, fil.mag. O. Carli, Själevad, folkskollärare E. Eriksson, Fjällsjö, fru Anna Fahlén, Sollefteå, fabrikör S. Jons-son, Junsele, kantor G. Lundberg, Näsåker, redaktör A. Rydberg, Härnösand, kantor Rob. Vestman, Bredbyn. Suppleanter blevo: fru Sonja Lundström, Backe, handl. J. Nordlund, Nordingrå, komminister K.G. Nordborg, Kramfors, fabrikör P. Näsholm, Själevad, kantor G. Uhlin, Junsele.

Åt styrelsens ordförande, vice ordförande, sekreterare och skattmästare uppdrogs att t. v. och till dess styrelsen i dess helhet sammanträtt fungera som arbetsutskott.

Till ledamöter i redaktionskommittén utsågos herrar O. Carli, Th. Hellman, och N. Isakson med fil. kand Bo Hellman som hembygdsbokens redaktör. Att döma av de inkomna bidragen synes denna första ångermanländska hembygdsbok kunna bli ett värdefullt stöd och ett samlande organ för hembygdsarbetet ute i våra bygder, och det är att hoppas, att hembygdsföreningarna göra sitt bästa för bokens spridning.

Till förbundet äro f.n. 19 hembygdsföreningar inom landskapet anslutna:

Föreningen för norrländsk hembygdsforskning, Härnösand.
Norra Ångermanlands fornminnesförening, Örnsköldsvik.
Solefteåortens och västra Ångermanlands hembygdsförening, Sollefteå.
Ångermanlands hemslöjdsförening, Sollefteå.
Anundsjö hembygdsförening, Bredbyn.
Fjällsjö hembygdsförening, Backe.
Gudmundrå hembygdsförening, Frånö.
Junsele hembygdsförening, Junsele.
Nordingrå hembygdsförening, Nordingrå.
Nätra hembygdsförening, Köpmanholmen.
Ramsle hembygdsförening, Ramsle.
Resele hembygdsförening, Resele kyrkby.
Sidensjö hembygdsförening, Sidensjö.
Själevads hembygdsförening, Själevad.
Skogs hembygdsförening, Skog.
Säbrå hembygdsförening, Säbrå.
Torsåkers hembygdsförening, Prästmon.
Ytterlännäs hembygdsförening, Forsed.
Ådalslidens hembygds- och turistförening, Näsåker.

Th. Hellman

Vid genomläsningen av dessa berättelser noterar jag, att vare sig ordföranden eller sekreteraren i Västernorrlands läns hembygdsförbund har något att berätta om förbundets upphörande och delning i två landskapsförbund.

Det är enbart i Medelpads hembygdsförbunds berättelse, som man får några upplysningar om varför man, från Medelpads synvinkel, skildes.

Så gick åren. 1940-talet, 1950-talet, 1960-talet. Det byttes ledamöter i hembygdsförbundets styrelser och i hembygdsföreningarnas styrelser, det förekom personkontakter mellan landskapens hembygdsförbund och hembygdsföreningar, men den fasta punkten i informationer mellan de två förbunden var Landsantikvarien Bo Hellman på Murberget i Härnösand.

I Ångermanlands hembygdsförbunds styrelseprotokoll 1974-04-19 finns en rubrik om samarbete med Medelpads Hembygdsförbund. Protokollet berättar att presidiet under hand haft kontakt med Medelpads Hembygdsförbund och dess ordförande Sten Olof Wikman.

Överenskommelse har träffats om att ett sammanträffande skall ske i Söråker under våren, då gemensamma frågor skall diskuteras.

Styrelsen gav arbetsutskottet i uppdrag att arbeta vidare på frågan om ett bättre samarbete inom länet.

Ångermanlands Hembygdsförbund hade årsstämma i Gudmundrå 1974-06-09 och till stämman hade Medelpads Hembygdsförbund inbjudits, men ordföranden blev med kort varsel förhindrad att delta.

Ångermanlands hembygdsförbund hade 1977-06-19 årsstämma i Sidensjö. Vid stämmans öppnande hälsade ordföranden Tyko Lundkvist stämmodeltagarna välkomna. Ett särskilt välkommen riktades till ordföranden i Medelpads Hembygdsförbund, Arne Wiklund, Alnö.

Ångermanlands Hembygdsförbund hade styrelsesammanträde 1979-03-21. Ordföranden i Medelpads Hembygdsförbund, Arne Wiklund, deltog i sammanträdet.

Ordföranden i Ångermanlands Hembygdsförbund, Tyko Lundkvist redogör för kontakterna med nye landsantikvarien Tommy Puktörne beträffande önskvärdheten och möjligheten till samarbete mellan de två landskapsförbunden.

Det synes som om ett eventuellt samarbete kunde etableras inom i första hand tre fält nämligen kursverksamhet, årsskriften och allmänt regionalt arbete.

KarlEric Axenström

Fortsättning och slut följer i nästa nummer

Nora hembygdsgård hålls öppen för aktiviteter under sommarhalvåret. Där firas nationaldagen, midsommarfirande och Nora-dagarna (första helgen i juli). Därefter kommer Hembygdsgårdarnas dag och senare Kulturens dag.

Övriga återkommande aktiviteter är tisdagsvandringarna: Naturvandringar till "Erk Danielskojor" eller andra minnesmärken i socknen, grillning på båtsmanstorpet m.m.

Hembygdsgården brukar hållas öppen för kafeservering under juli månad.

Bagarstugan hyrs ut för tunnbrödsbakning.

Varje vår sker samarbete med skolan, en klass får en ledsagad vandring efter gamla Norrstigen i Utvik, och brukar oftast möta någon historiskt känd person, t.ex. Linné eller Carl XI.

Förutom de här aktiviteterna vill jag återge ett citat av Nora hembygdsförenings ordförande Per-Åke Nordquist: "Vi i Nora hembygdsförening vill inte vara nån mossig skara, som bara sitter i gården och konserverar föremål. Vi har snarare tagit rollen av intresseförening ihop med

Båtsmanstorpet.

andra föreningar. Exempelvis låg vi bland annat bakom satsningen av Noramacken och medverkar lite i bredbandssatsningen som nu sker i Nora"

Det finns mer information om hembygdsgården på vår hemsida: www.kramforsbygder.com/nora Se&Göra, Föreningar. Välkommen att besöka oss!

Laila Söderström

Årsstämma på Österåsen

Ångermanlands hembygdsförbunds årsstämma avhölls den 21 april med Sollefteå hembygdsförening som värd. Över hundra deltagare från hela landskapet trotsade det ihärdiga snöandet och samlades på Österåsens hälsohem. För drygt hundra år sedan byggdes den slottslänkande anläggningen som sanatorium för pengar som samlades in till Oscar II när han regerat Sverige i 25 år. Jan Mollander berättade medryckande om jubileumssanatoriets spännande historia varpå följde en promenad i snögloppet. Ann Renström berättade om sin nya bok "I ådalarna" och Gunilla Rudehill om Sollefteå kommuns omfattande arbete för kulturmiljövården. Förbundets ordförande Göte Nordmar blev omvald och tre värdiga mottagare tilldelades ÅHF:s främsta utmärkelse; Lisbet och Sten-Erik Persson från Östergensjö i Anundsjö socken och den tidigare förbundsordföranden Sven-Erik Landin från Flöde i Högsjö socken. En genomtrevlig dag, tyckte deltagarna!

Lisbet och Sten-Erik Persson tar emot förbundets utmärkelse av ordf. Göte Nordmar.

Tack Sollefteå hembygdsförening för utmärkt värdskap!

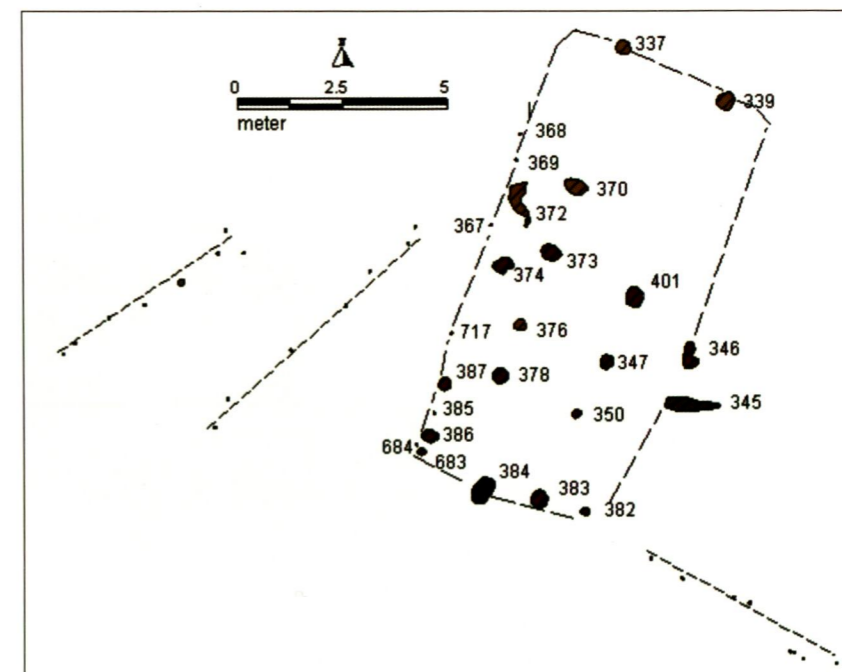
Ann Renström

Var höll de forntida länsborna hus och i vilka hus?

Stenålderns boningar kallas ofta för hyddor. När arkeologer använder ordet hyddor ger det lätt ett primitivare intryck än hus. Det är inte säkert att man som arkeolog reflekterar över skillnaden och det kan också vara en vana att säga stenåldershydda.

De äldsta husen vi känner till från regionen är de s.k. skärvstensvallarna och boplatzvallarna, de har ett försänkt bottenplan för att tillvarata jordvärmerna och är ofta omgivna av vallar. De innehåller förutom jord, skärvsten, ben, trasiga redskap m.m. Husen har ofta haft väldigt lång brukningstid. Vallarna har uppstått när golven och härdarna inne i husen städats ur. Denna typ av hus har använts från cirka 5100 f.Kr. och i enstaka fall finns dateringar så sent som 1800 f.Kr. Hur boningarna sett ut innan boplatzvallarna är dåligt känt i länet.

Det har även funnits andra hus/hyddor än boplatzvallarna men de är naturligtvis svårare att upptäcka om de inte har vallar eller försänkt golv. Hus utan synliga markeringar kan spåras vid en arkeologisk undersökning genom färgningar i jorden och fyndens spridningsmönster. Om vi i nuläget har en ganska god bild av stenåldershusen men mycket bristfällig kunskap om gravarna från samma period, så råder det motsatta förhållandet under bronsåldern där vi inte har några riktigt väl undersökta boplatser och hus medan gravrösena från perioden är väl kända. Kunskapen om bronsålderns boplatzlägen och vilken ekonomi man haft under bronsåldern är med andra ord mycket bristfällig. Kunskapsläget är inte mycket bättre förrän vi når århundradena efter Kr. f. då en hel del s. k. treskeppiga långhus

Bilden föreställer ett plan av ett treskeppigt hus från förromersk järnålder vid Tuna kyrka i Medelpad.

från perioden romersk järnåldervendeltid (0-700-talet) undersökts och är väl dokumenterade. Undersökningarna av boplatserna vid Gene och Högom samt vid Storsjön i Nora och Skog i samband med nydragningen av E 4 norr om Höga kusten-bron är exempel på väl undersökta boplatser och hus.

De hus som vi känner sämst till är alltså de från bronsåldern (1800-500 f.Kr.) och förromersk järnålder (500 f.Kr.-0) samt de vikingatida och medeltida husen 800-1500 e.Kr.

Ett problem för forskningen med bronsålderns boplatser och hus är att gravarna, åtminstone dem vi känner till i form av gravrösena inte ligger vid gårdarna. Från romersk järnålder och framåt ligger gravarna på eller i närheten av gårdstunet. Även om inte husen har lagts på terrasser som ibland är fallet så markerar gravarna då var boplatzen med husen ligger.

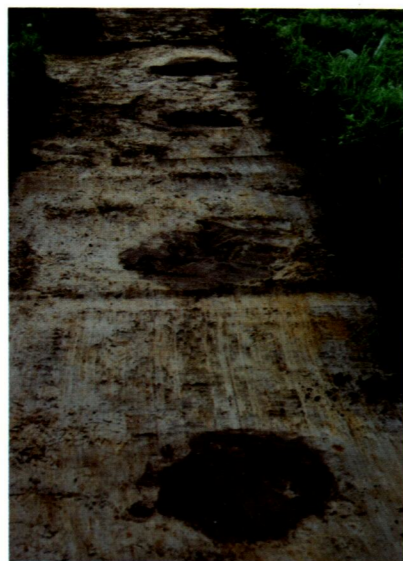
Någon gång under vikingatid

förändras gravskicket och sättet man konstruerade husen på. Gravarna har efter religionsskiftet inte längre någon markering över marknivån, i alla fall inte som syns idag. Man kan räkna med att de första generationernas kristna ibland fortsatte att begravas på de gamla gravfälten hemma vid gårdarna. Under medeltiden styrdes begravingarna över till gemensamma kyrkplatser. Från medeltiden finns alltså inte några gravar som kan markera boplatzläget. Det är delvis därför som boplatserna från vikingatid och medeltid är svårupptäckta. En annan orsak är att boplatserna från de aktuella perioderna kan ligga på samma plats som gårdarna sedan legat kvar fram till idag. Senare aktiviteter och byggnader har då i många fall förstört de äldre gårdslämningarna.

I början av 1990-talet undersökte Murberget Länsmuseum Västerorrland boplatzlämningar vid

Tuna kyrka i Medelpad i samband med att kyrkogården skulle utvidgas. Lämningar var från yngre stenåldern-järnåldern. Möjligen finns i detta område en platsmässig kontinuitet för bebyggelsen från yngre stenålder fram till idag. Bland lämningarna fanns resterna av flera hus. Ett av treskeppigt hus var från förromersk järnålder och det är som sagt väldigt ovanligt att arkeologerna stöter på hus från denna period i Västernorrland.

I samband med utredningarna för E4 söder om Sundsvall som utfördes 1996 hittades också rester efter vad som tolkas som ett hus från förromersk järnålder. Huset undersöktes tyvärr inte i sin helhet. Vid de senare utredningarna för E4-söder om Sundsvall hittades 2011 en rad med fyra stolphål

Stolphålsraden vid Nolby i Njurunda.

(gropar där de tak och vägbarande stolparna varit placerade) i Nolby i Njurunda. Ett av stolphålen undersöktes och organiskt material

från fyllningen daterades till förromersk järnålder. Om stolphålen ingått i en huskonstruktion eller inte är inte helt säkert och det är i nuläget inte säkert att de behöver undersökas i samband med bygget av E4. Om de övriga stolphålen och det närmaste området undersöks kan mycket ny kunskap komma fram om denna etableringsfas för de fast boende bönderna. Det finns flera tecken på att odling av sädeslag, domesticering och betesdrift ägt rum redan under stenåldern, det är dock inte fastställt om människorna då var fast boende eller om de använde sig av olika boplatser under året.

Ola George, arkeolog
Länsmuseet Murberget

Östanbäcken

De lugna kvarteren med charmiga gamla trähus i Östanbäcken i Härnösand utgjorde förr en folktät stadsdel för småhantverkare, fylld av liv och rörelse. Margareta Grafström har på sitt oesterhärliga sätt beskrivit Östanbäcken i en av sina småskrifter, "Mitt barndomshem på Östanbäcken på 1930-talet; berättat av Stig-Olof Grafström 1985". Här ett utdrag.

"Yst i bäcken och norr på stan..."

Det är underbart för lilla Öbacka, att vi har Östanbäcken och att Länsmuseet har kulturmärkt stadsdelen och att inte byggnadsnämnden 1960 gav löfte till ny Konsumbyggnad med stort parkeringsområde på Östanbäcken 1, 2 och 3 – som DE HADE TÄNK! Det var bl.a. nu 90-årige Johan Höglund i Nyland, som röstade ner förslaget.

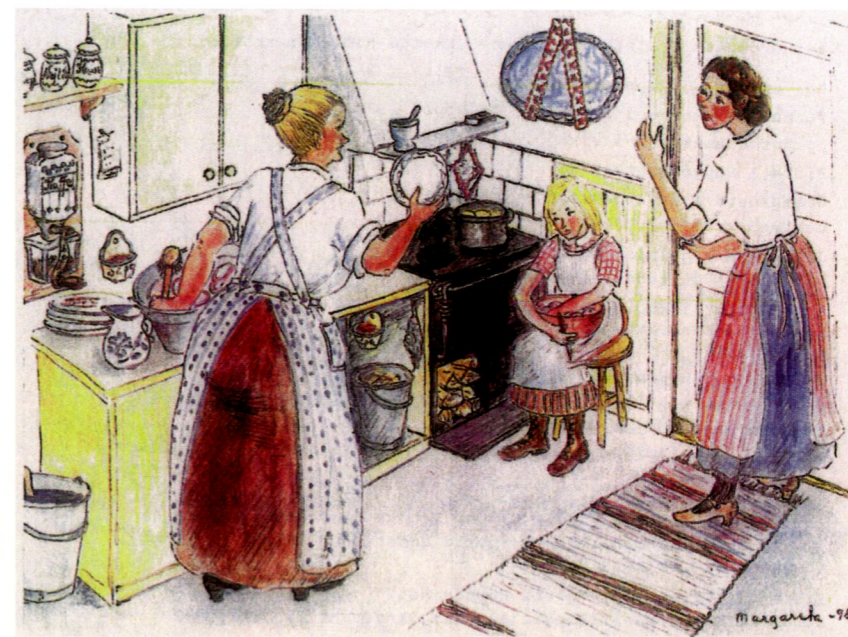
På Östanbäcken nr 3 i kv. Svarvaren har släkten Wedin bott i flera generationer, enligt nuvarande ägaren Per Höglund, åtminstone sedan 1760-talet. Stig Hammarstedt på nr 6 berättar, att när han började förbereda en förbättring i huset märkte man att bygg-

naden en gång i tiden bestått av två mindre hus och hoplappats av "av vad som fanns av stockar och brädlappar". Troligen hade en garvare haft sin verkstad här. även Eneroths hus på nr 1 är ihopsatt av äldre små hus och såg kanske ut som på Carl Hamnströms målning från 1885 (se omslaget).

I Östanbäcken bodde på 30-talet mängder med folk, här fanns hantverkare och yrken av alla de slag, kopparslagare och skrothandlare, ölutkörare och kuskar, garvare och färgare, hovslagare och sadelmakare, servitriser, linnesömmerskor och strykerskor, tvätterskor och en barnmorska, skräddare och skomakare, expediter, tjänstemän och köpmän samt "Buss-Johansson", som hade garage vid Lilla Nygränd. Det var ingen stilla frid, som vilade över stadsdelen på vardagarna. Från alla små verkstäder hördes hammarslag och skrammel, buller, skrik och stöj från alla barn, som lekte i portar och i gränder och allt skramlande, när någon bryggarevagn körde längs gatan med tomglas och klappret av ardennerhästarnas hoar. Ja, sedan kom ju också någon bonde tidigt i ottan med häst och kärra och hämtade tunnor med avfall till sina grisar eller "gödsel" att göda sina tegar med. På söndagarna skulle man inte arbeta den här tiden, bara det nödvändigaste fick göras, men man kunde nog få höra någon dragspelslåt. Bostäderna var lyhörda, så många hemligheter kunde man inte ha för varandra. Familjens status kanske man kunde sluta sig till av matostet som trängde ut, var det söndagsstek hos någon eller hade man bara potatis att droppa i saltlake. Kanske det doftade nybakta bullar eller stekt amerikanskt fläsk hos någon hyresgäst.

Visst lade man märke till när sjökaptan Melinders hustru med sina fint klädda småflickor trippade fram längs gatan. Det var stor skillnad på folk och folk den här tiden. Men i handelsboden hos Hugo Pettersson, där handlade alla "på bok" och man betalade en gång i månaden och kunde då få en

godispåse åt barnen. Min man Stig Olof Grafström, f. 1919, berättade med stor entusiasm för mig om sitt barndomshem på Östanbäcksgatan 23 och om alla de åtta hyresgästerna de hade. Familjen ägde också två av sjöbodarna, som revs före 1935, då den stora utställningen byggdes upp på Kanaludden till stadens 350-årsjubileum. Stockarna från de gamla sjöbodarna byggdes upp till en sommarstuga vid Långsjöns strand.

Grafströms kök på 30-talet

Svärmor står vid diskbänken med porslin och bestick i zinkbaljan. Den emaljerade såppytisen hänger på väggen. Slaskhinken står i skåpet vid spisen. Avlopp och rinnande vatten har man inte ännu. En trave björkved finns på plats under spisen. Svärmor verkar arbetsgig och sänder iväg sonhustrun på ett ärende med orden "Skynd' dej å skynd' dej å hinn du nå mer, så skynd' dej!" Uttrycket kommer från Nora, där man tydligen hade bråttom.

Svärmor har hårknut, men sonhustrun har låtit klippa håret, de är

rejält klädda, båda har hemstickade strumpor, men sonhustrun har moderna tygskor med klack och slejf. De har förkläden på sig, men om det kom besök åkte förklädet kvickt av. Från Häggdånger berättas, att man på söndagarna, om man hälsade på hos grannen tog på sig "söndagseftermiddagsgäbortsförklädet".

Bredvid spisen sitter lillpigan och skalar potatis. Hon är kanske ett föräldralöst barn, som man tagit hand om. Hade det varit tjugo år tidigare skulle hon på sockenstämman ha auktionerats bort till den lägstbjudande. Den som för den minsta summan erbjöd sig att ta till sig barnet, fick ta henne och det ålåg sockenstämman själva att sörja för fattigvården förr. En gång fick de höra, att en femårig pojke fick ligga och sova på en halmsäck vid köksdörren, då ordnade de ett mer människovänligt hem åt den lille stackaren.

Text och teckningar:
Margareta Grafström

Avs. Medelpads & Ångermanlands Hembygdsförbund
Åstön 765, 860 35 Söråker

B
Föreningsbrev

STICKMAGI FRÅN FÄRÖARNA – Textilarkivet, Sollefteå

27 maj – 9 september

För första gången i Sverige visas en utställning med textilkonst från Färöarna. Stickade verk av Katarina Maria Hansen. Stickade klänningar och tröjor av Johanna av Steinum.

SVARTVIT BENGT LINDSTRÖM – Murberget, Härnösand

22 juni 2012 – 21 september 2014

Ett urval av Lindströms svartvita grafiska bilder från tiden 1970–1990. Totalt presenteras 55 verk och en ljudinstallation där konstnären själv beskriver sitt arbetssätt och sin konst.

FÖR FULL HALS! – Murberget, Härnösand

22 juni – 5 augusti. Alla dagar kl. 11.00–16.00

Sommar på Murberget i år med fyra allsångskvällar, byggnadsvårdsdagar, litterära möten och som vanligt öppet i gårdar och torp.

Läs hela programmet på www.murberget.se

Fri entré www.murberget.se

Härnösand. Öppet tis-sön 11–16

Butik, mat & kafé, tfn 0611-886 00

murberget

Länsmuseet Västernorrland